

PETJADES ROMANES AL TERRITORI DE MALLORCA. EL CAMÍ DE PALMA A POLLENTIA

Antoni Borràs Seguí

L'objectiu de la present conferència és provar que el territori de Mallorca va ser centuriat i, per tant, ordenat territorialment pels romans.

Per això, aquí farem un resum de les dades més rellevants extretes en altres publicacions anteriors realitzades per qui ha elaborat la mateixa comunicació.

Val a dir que tot el que exposarem queda documentat i fonamentat essencialment en dos autors. El primer, i més important, és Florent Ulrix que l'any 1963 va publicar a la revista *Latomus* un article en el qual exposava el que havia après de la comparació de diferents territoris conquerits pels romans. En poques paraules, va apreciar que l'estructura

viària que utilitzaren els romans es desenvolupava sota una xarxa geomètrica rigorosa (Figura 1) a base de triangles equilàters d'una milla romana de costat de 1478,5 m. Aquesta xarxa s'articulava en unes vies principals, les quals, al mateix temps, en tenien dues de paral·leles, i un seguit de vies secundàries o *diverticulum*.

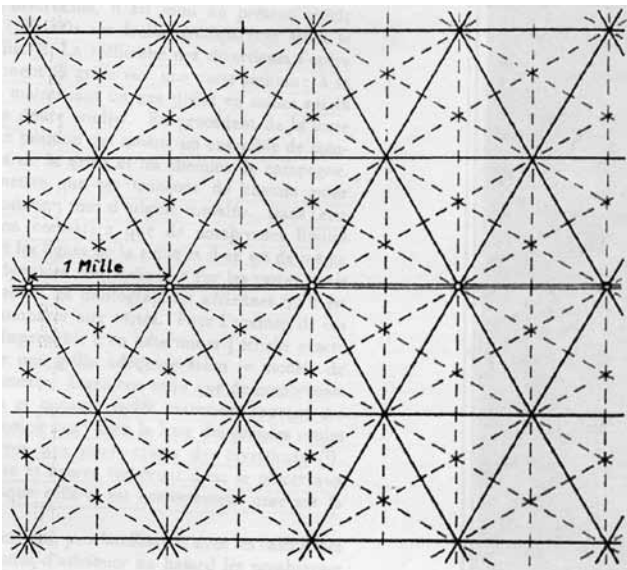

Figura 1. Ulrix proposa una xarxa geomètrica rigorosa a base de triangles equilàters d'una milla romana de costat de 1478,5 m. que forma una sèrie de nusos anomenats per l'autor carrusels.

L'altre autor en el qual es basa el present treball és L.R. Decramer, qui en el seu estudi sobre la centuriació d'Orange va observar que els angles segons els quals els agrimensors romans dibuixaven les seves traces resultaven no de la mesura que realitzaríem avui dia

amb un transportador d'angles sobre el plànol, sinó a base del que denominaven *ratio mundi* o ràtio (Figura 2). Aquestes ràtio s'obtenien a partir de la xarxa ortogonal de centuriació establerta sobre el territori, agafant una successió d'aquests quadrats que formen la xarxa de centuriació per la diagonal que resulta d'unir els seus vèrtex extrems i oposats. Així, per exemple, direm que utilitzem la ràtio 1/1 si agafem un sol quadrat, la diagonal del qual formarà 45° respecte al costat que conflueix en el mateix vèrtex que la diagonal. Si fem el mateix amb dos quadrats posats un vora l'altre, la ràtio serà 2/1 i la diagonal que uneix els seus vèrtex extrems i oposats formarà, amb la base, un angle de $26,56^\circ$, i així successivament amb les ràtios 3/1 ($18,43^\circ$), 4/1 ($14,03^\circ$), 5/1 ($11,3^\circ$). De la mateixa manera també podríem calcular els graus d'una ràtio superposant una altra filada de quadrats sobre l'anterior, obtenint la sèrie d'1/2 (d'angle $63,43^\circ$ complementari a l'angle corresponent a la ràtio 2/1 calculat anteriorment) 2/2 (d'angle igual a la ràtio 1/1 de 45° d'angle), 3/2, 4/2, etc.

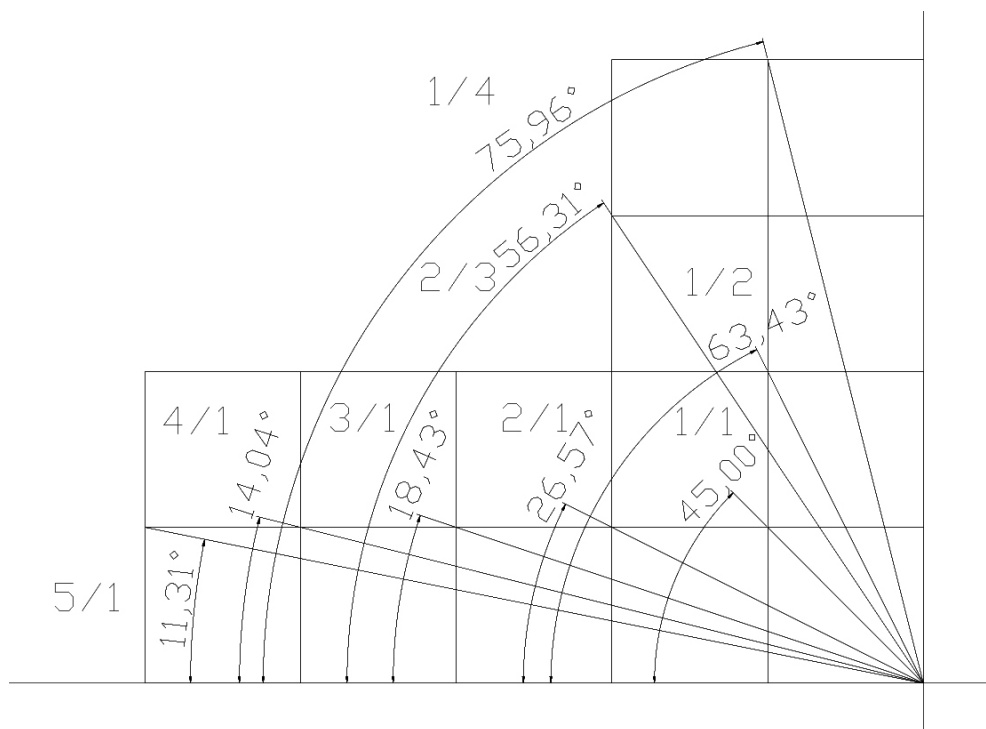

Figura 2. Càlcul d'angles a partir de la quadrícula ortogonal contant en horitzontal i vertical el nombre de quadrats.

D'aquesta simple metodologia podien obtenir, a partir d'una ràtio determinada, qual-sevol angle, per molts decimals que tingués l'angle desitjat, ja que, en tot cas, no era la seva intenció calcular-los com faríem avui dia.

Així, ja tenim les eines bàsiques per a dur a terme l'anàlisi territorial que aquí volem exposar.

S'ha pogut observar com la prolongació cap al sud-est del *decumanus* de *Pollentia*, carrer que formava 60° amb el nord solar¹ i que dividia la ciutat en dos quadrants desiguals, i conformava el fòrum de la ciutat quan es creuava amb el *Kardo*), se superposa en bona part al camí del Raiguer. Val a dir que aquest fet no és tan sols una coincidència, ja que, de les restes arqueològiques sabem que sota aquest eix se situen una bona quantia de jaciments de l'època. Per citar-ne alguns d'importants, llevat del propi i prèviament elegit de la ciutat de *Pollentia*, a partir d'aquesta ciutat podem citar: Son Simó, Son Siurana, Son Barba, Crestaix, Es Morull, Morneta, Belleure, Son Palou, Son Braó, Cas Frares, Son Moragues, Camí de Sa Bomba, Son Sureda, Es Caülls, Son Rossinyol, Son Berga, Sa Mesquida i Puig de Sa Morisca (talaiòtic final molt romanitzat). Per tant, tot plegat, ens permet considerar la possibilitat que aquest camí es desenvolupà en una de les direccions principals de l'esquema geomètric proposat per Ulrix.

Per si no fóra prou l'exposat anteriorment, si mesurem sobre aquest eix la distància que existeix entre el seu punt d'origen (el fòrum), i la perpendicular² a aquest eix principal (que es correspon amb bona part del traçat del camí del raiguer) que passa per l'Estudi General Lul·lià de Palma (considerat pels experts l'encreuament del *Kardo* i *decumanus* de la Palma

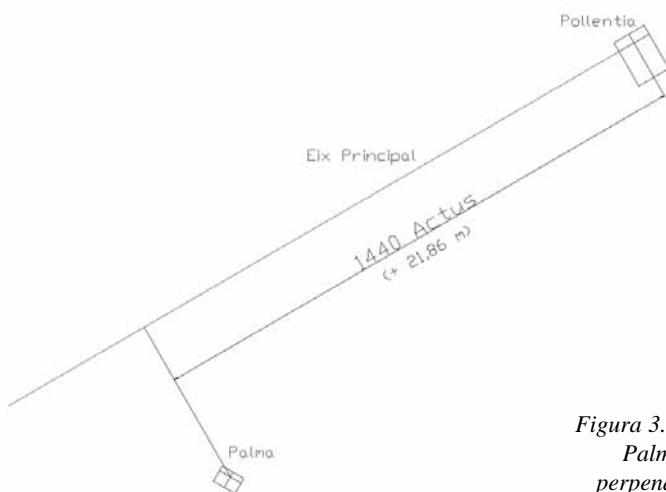

Figura 3. Càlcul de l'error comès al situar Palma, respecte de Pollentia, sobre la perpendicular a l'eix principal proposat.

1 La declinació es defineix com l'angle entre el nord magnètic, el nord vertader o solar. Segons l'estudi de l'arquitecte Lluís Moranta Jaume sobre *Lucus Augusti* El Nord Solar generalment presenta un angle desviat respecte al Nord Magnètic, que actualment ronda el valor d'uns 4°. És l'anomenada "declinació magnètica", oscil·lació variable existent entre el Nord Solar; pràcticament inamovible, i el Nord Magnètic, sotmès a variacions constants. Respecte a aquest Nord (on situa la hipotenusa d'un triangle rectangle de proporció 5,12,13) quedarien establerts els *decumanus* en adreça OSO.-ENE i els cardines en direcció NNO.-SSE..... L'orientació solar així aconseguida posseeix un angle respecte al nord magnètic actual de 4° aproximadament.

2 Si perllonguem aquesta perpendicular a l'eix principal, traçada des de Palma, fins a creuar-se amb la costa nord, ho fa en un punt on es troba Son Bunyola, lloc on s'han localitzat alguns fragments de ceràmica sigillata, trobats vora les cases actuals de la possessió. Al segle XIX ja es localitzaren proves del pas dels romans per la vall de Son Bunyola, concretament l'any 1834 Josep Me Bover va escriure que un historiador posseïa cinc medalles d'alt bronze que representaven a Caracalla, Agripa, Julia Marumea i Joan Cirmisces, que van ser extretes de la possessió.

romana on possiblement es va localitzar el fòrum d'aquesta ciutat), ens dona 51.170,66 m. Al mateix temps si transformem aquesta mateixa distància en mesures romanes, resulten 1.440 *actus* (es considera que cada 20 *actus* mesurava 710,4 m.), amb tal exactitud que tan sols es cometé un error de 21,86 m. de més (Figura 3). Això vol dir que el nostre *actus* mesurava 710,7 m. (3 dècimes més que el comunament establert).

Per altra banda, s'ha dividit tot l'eix principal, des del fòrum de Pollentia fins al punt més llunyà situat a la cresta del Puig de Ses Vinyes (just abans de creuar-se amb la costa de Santa Ponça), en 46 milles romanes que es corresponen amb 1.478,5 m. Aquesta mesura dista tan sols 57,7 m. dels 40 *actus* ($2 \times 710,4 = 1.420,8$ m.) i, per tant, suficientment diferent pel grau de precisió que hem pogut constatar anteriorment. La milla era una mesura utilitzada per calcular distàncies sobre les vies romanes, que al mateix temps cal diferenciar clarament dels *actus* que servien per mesurar distàncies agràries i, per tant, pròpiament de centuriació.

D'aquesta divisió es pot apreciar que just cada 4 milles, a partir de la tercera milla des del *Fòrum de Pollentia*, se succeeixen encreuaments (alguns molt visibles, i ja veurem com de no tant visibles), de traces fossilitzades, bé en parcel·lars o camins i carreteres actuals, orientades segons el nord solar³, que al mateix temps formen 60° respecte a l'eix principal i foren coneguts amb el nom de *diverticulum*. Per citar-ne alguns, tenim el cas de la successió de traces en aquesta direcció que es produeix a l'altura d'Inca que es creuen en punts molt propers a la milla 15 (a més aquesta traça se superposa al nord als pobles de Selva i Caimari, d'aquest darrer es coneixen troballes de l'època en el seu subsòl). Un altre encreuament més proper és el que es produeix a la milla 7, on es pot apreciar com l'actual carretera d'accés a Sa Pobla, la Ma 3420, segueix fidelment aquesta orientació segons el nord solar, que perllongada cap al nord se superposa a Crestaix, Pollença, el pont romà de Cubelles (Bibliografia) i el Castell del Rei (tots ells, punts d'una clara i ineludible romanització). Aquestes interseccions també es poden apreciar en punts coincidents en milles exactes, com és el cas de es Morull, a Lloseta, (lloc que alguns autors creuen que hi va haver una fortalesa i on s'hi ha trobat material de l'època tractada) que es troba sota la línia virtual orientada segons el nord solar que es creuria exactament sobre la milla 18.

Una altra de les superposicions, no múltiples de 4, es produeix sobre la milla 20, a l'altura de Binissalem, però aquest cop de manera perpendicular a l'eix principal, que es correspon amb el camí de Ca n'Arabí que, amb aquesta direcció, es dirigeix, previ pas pel Coll d'en Simonet, a la part oriental de la Vall d'Alaró fins a arribar a un punt situat sobre una elevació on he pogut localitzar un assentament ocupat des de l'època alt imperial fins a la tardoromana, moment en què fou abandonat i sepultat per alguna de les cultures posteriors.

És precisament al poble de Binissalem on l'eix principal se superposa, aquí, perfectament al camí del raiguer al llarg d'uns 1.700 m., i on s'hi poden apreciar un seguit de traces paral·leles fossilitzades en camins o carrers actuals, que aquí ens interessin especialment, i que se succeeixen a distàncies que clarament es reconeixen sobre l'esquema d'Ulrix. Es

³ Aquesta orientació era la més fàcil i comunament utilitzada o calculada amb un aparell tan simple com una estaca clavada al terra. Es dibuixava un cercle concèntric a la mateixa estaca, i allà on la seva ombra projectada es creuava amb el cercle, a ponent i a llevant, es traçava una línia la perpendicular de la qual era precisament la orientació del nord solar desitjada

tracta de quatre vies paral·leles; el propi eix principal o Camí del Raiguer, el camí conegut per els majors del poble com a Principal d'Alaró, el carrer de la Rectoria (ja conformant la trama urbana del poble, i el tram de la carretera de Palma a Alcúdia al seu pas pel poble) que es troben separades entre elles uns 639.33 m. de mitjana. Distància calculada a partir de la tercera part dels 1.919 m. que separen perpendicularment les dues vies dels extrems, és a dir, la del Camí del raiguer i la carretera Palma-Alcúdia.

Si agafem per tant dues parts, ens dóna una distància de 1.266,66 m., distància molt semblant a la qual obtenim si calculam l'alçada de la mediatriu 1280,4 m. d'un triangle equilàter que té per costat una milla romana (Figura 4). Per tant, ens trobem davant d'una altra coincidència (13,73 m. de diferència) força aproximada a l'esquema d'Ulrix i a les mesures romanes conegudes.

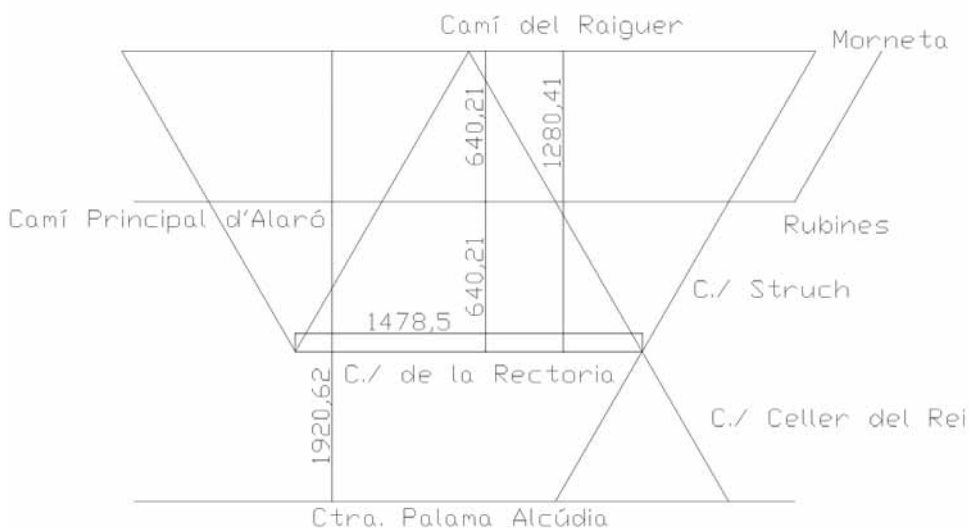

Figura 4. Esquema que representa geomètricament i segons la xarxa proposta per Ulrix, la situació teòrica dels carrers, carreteres i camins citats a Binissalem.

Un cop reconeguda la quasi exacta coincidència entre l'esquema d'Ulrix i les vies que es poden apreciar al nostre territori, hem de fer ús de les paraules d'aquest autor en el sentit que alguns dels pobles de Mallorca pogueren néixer en l'encreuament d'aquestes vies romanes, els mateixos encreuaments que l'autor anomena *carrusels*, els podem detectar en diferents dels municipis citats fins el moment i d'altres que citarem seguidament. Es tracta, un cop més, de Sa Pobla, on la traça que hem dit passa per la milla 7, es creua amb una altra simètrica procedent de la milla 9 (Ma3421), i just per aquest punt d'encreuament passa una perpendicular a l'eix principal per un punt proper a la milla 8 que es dirigeix a Muro (Ma3430). Per tant, ja tenim un primer carrusel reconegut.

El següent carrusel es produeix a Inca, on tornem a trobar tres vies que segueixen aquestes direccions principals derivades de la xarxa de triangles equilàters; es tracta de la carretera de Llubí Ma3440, la de Sineu Ma3240, i la de Sencelles Ma3120, aquesta darrera simètrica a la primera prenent la segona com a eix de simetria, i per tant que formen respectivament 60°, 90°, i 60°, respecte de l'eix principal. Traçades les dues simètriques de les milles 15 i 16 respectivament, i quedant a meitat la perpendicular, és a dir, a la milla 15,5.

Lògicament el següent carrusel es forma a Binissalem, on l'encreuament de les aspes a 60° es produeix sobre la perpendicular a la milla 20 coincident amb el camí de Ca n'Arabí, ja citat anteriorment. Les aspes (o vies) quedarien conformades pel carrer Estruch i el del Cellar del Rei d'aquest poble. Traçats, els dos, de les milles 19,5 i 20,5 respectivament.

Un cop definits aquests tres carrusels, es veu amb quina exactitud foren traçats respecte de les milles que hem situat sobre l'eix principal, la qual cosa ens demostra que no podem anar molt errats en el nostre plantejament.

D'aquests carrusels i els que resten per definir podem extreure una última conclusió de considerable vàlua. Però hi ha alguna cosa força inquietant en la situació dels citats pobles, ja que aquests no queden sota la direcció de l'eix principal, sinó tot el contrari, es troben situats a distàncies variables d'aquest eix. Però un fet insòlit ens fa advertir que els tres pobles es troben sota un altre eix de ràtio 12/1 que forma uns 4° amb el principal.

El primer que ens hem plantejat és per què la necessitat de traçar un altre eix amb una inclinació tan semblant a l'anterior? La resposta a aquesta pregunta és tan simple com insòlita l'existència del citat eix.

Abans de respondre aquesta qüestió, s'ha de dir que aquest nou eix que anomenarem "eix de cardinació" el podem trobar fossilitzat en l'actual camí Des Mitjans, camí que pràcticament (exceptuant el darrer tram) connecta el centre urbà de Binissalem amb la carretera de Lloseta a l'alçada de la cimentera. També el podem trobar fossilitzat a la carretera de Palma a Alcúdia al seu pas per Inca, que es perllonga sobre l'avinguda d'Alcúdia quan s'introdueix al centre del poble (i que conformaria la trama urbana d'aquesta barriada). Més endavant, el podem localitzar fossilitzat sobre el camí Vell de Llubí o Vell de Santa Magdalena que es dirigeix vorejant el torrent de Búger i creuant la comuna d'aquest poble i es perllonga sobre la carretera Ma3422, destí final de la qual és Sa Pobla. Per l'altre extrem d'aquest eix el destí final és Sa Vileta i se superposa al carrer o camí considerablement rústic que s'anomena 382. Anteriorment al seu pas pel polígon de Son Castelló, se superposa exactament sobre el Camí dels Reis⁴. Per tant, a Sa Vileta es produeix l'últim carrusel i es pot apreciar tímidament en una traça dibuixada des de la milla 35.5 segons el nord solar, que es materialitza en el carrer Mª Antònia Salvà, i un altre que forma 60° respecte a l'eix anterior i a l'eix principal simultàniament, que fou traçada des de la milla 34,5 i es dirigeix al cementiri del poble (on s'han localitzat restes romanes), aquesta traça fossilitzada pel Camí Vileta. La intersecció d'aquesta segona traça, orientada 60° respecte al nord solar amb la traça que procedent de la milla 36 es desenvolupa formant 30°

4 Possiblement els trams fossilitzats en camins actuals que marquen aquest eix de cardinació no són altra cosa que això: fòssils, ja que segurament la seva traça va ser marcada mitjançant punts elevats naturals (potser un d'ells va ser el localitzat a la zona elevada artificialment de Na Floreta a Santa Maria del Camí) des dels quals es podien fer senyals de fum o similars, i que posteriorment esdevingué, potser parcialment (o qui sap si totalment), en una altra via de comunicació entre els nuclis poblats als que se superposa.

respecte a l'eix principal, ens situa el cardine.

Aquest eix de cardinació se superposa a les restes construïdes que s'han localitzat a la zona de Son Espases, restes que, des del punt de vista de l'esquema aquí plantejat, i vista la seva planta pràcticament quadrada, de dimensions molt semblants a la fonamentació d'una torre d'uns 7 x 7 m, i d'orientació segons el nord solar d'un dels seus costats, tot plegat ens porta a pensar que en realitat es tracta de la base d'una torre d'època romana, possiblement construïda juntament amb altres per marcar aquest eix de cardinació⁵ al llarg del seu trajecte (i no un santuari talaïòtic com es ve afirmant categòricament). Tot i que la planta d'aquesta estructura té dos dels seus angles arrodonits, hem de considerar que per realitzar uns fonaments de perímetre més ample que es redueix a mesura que sobresurt del terreny, per adquirir les dimensions anteriorment citades no cal executar les seves arestes amb gran precisió. A més, aquests santuaris tenien forma de ferradura i una planta clarament rectangular, i no pràcticament quadrada com la que ens ocupa.

Entre aquest últim carrusel i el que hem descrit anteriorment a Binissalem, en restarien dos més de difícil interpretació avui dia, un dels quals es localitzaria proper a les cases de la possessió de Mainou, a Consell (on es coneix l'existència d'un assentament romà), i l'altre en l'encreuament d'aquest eix amb el camí de Sa Fita, al nord-oest de sa Indioteria, on possiblement es va situar la *Palma Altam* citada a les fonts clàssiques, que crec erròniament alguns autors situen a Son Sardina.

Per respondre la qüestió plantejada anteriorment, farem un càlcul geomètric que ens treurà definitivament de dubtes. Si des del punt on es creuen els *diverticula* (orientats segons el nord solar) amb el nou eix de cardinació fem una perpendicular a l'eix principal, resulta que les milles romanes de 1478,5 m. queden transformades, sobre aquest mateix eix, en 40 actus de 1420,8 m. (Figura 5). Per tant, un cop els romans varen determinar aquests punts

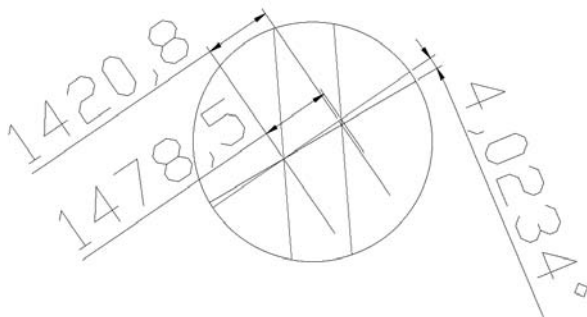

Figura 5. Eix principal en vermell, i en negre l'eix de cardinació que formen entre si un angle de 4,023° (o ràtio 12/1). A partir de la intersecció dels dos, prenem la mesura d'una milla sobre l'eix principal i situem a cada extrem les dues traces orientades segons el nord solar (magenta). Prenent la distància de la projecció ortogonal a l'eix principal del punt d'intersecció de la segona traça orientada segons el nord i l'eix de cardinació, obtenim la mesura exacta dels 40 actus.

⁵ Val a dir que aquest eix possiblement no devia ser pròpiament una via de comunicació, sinó tan sols això: un eix que serviria per ordenar el territori i, per tant, els trams fòssils localitzats es pogueren desenvolupar espontàniament al llarg de la seva utilització ja en època romana. Hem de pensar que aquest eix quedava determinat per una sèrie d'elevacions, o bé naturals (com la que es localitza a Santa Maria del Camí a la zona de Ca Na Floreta); o bé artificials, del tipus torre, com el que presumiblement podrien representar les restes d'una estructura edificada localitzada al jaciment de Son Espases.

d'encreuament, es varen disposar a traçar totes les línies perpendiculars a l'eix principal (els cardines de centuriació) separades entre si 160 actus (= 4 x 40 actus = 4 x 1420,8 m.). Així, la mesura de la retícula ortogonal o centuriació que ordenaria i permetria la fiscalització de tot el territori mallorquí, tindria un costat de 8 centúries (ja que 1420,8 m. = 40 *actus* és la distància que s'anomena centúria).

Això vol dir que a partir de l'esquema utilitzat per ordenar el territori mallorquí, es pot explicar la relació matemàtica i geomètrica existent entre dues unitats contrastades d'origen romà no explicada fins a aquest moment. Determinats els cardines, tan sols restava situar els *decumani* o línies paral·leles a l'eix principal i, per tant, ortogonals als cardines calculats anteriorment per acabar d'establir la retícula de centuriació. Per això, va ser necessari traçar un altre eix que hem anomenat "Eix de *Decumani*", traçat des del punt trobat anteriorment del carrusel de Sa Vileta amb una ràtio 2/1 que, com hem dit anteriorment, es correspon amb l'angle de 26,56°. La intersecció d'aquest eix amb cada dos cardines (excepte el primer que es dona al primer *cardine*) ens donarà la situació del seu corresponent *decumanus*, de tal manera que el primer *decumani* es dona en la intersecció d'aquest eix amb el Torrent de Cova, poc abans de confluir amb el Torrent Gros a l'altura de Sa Cabana; la següent intersecció, aquest cop als dos cardines següents, es produeix sobre Santa Eugènia, la següent es produeix sobre un parcel·lari ortogonal que té per directriu el *cardine* amb el qual es creua en un punt proper a Sineu; el següent encreuament es produeix en un punt proper a Ariany, en un lloc conegut amb el nom de Camp Cucurutx, topònim que es considera que prové d'alguna fita en forma de creu (no cristiana) existent antigament a aquest punt⁶. Així, successivament, es traçarien els successius *decumani* que conformarien definitivament la xarxa de centuriació aquí proposada.

Tal vegada és el moment de veure el que succeeix al llarg d'alguns cardines, per exemple el *cardine* que forma part del carrusel de Sa Pobla (el segon, comptant a partir de *Pollentia*) se superposa seguidament i en el seu encreuament en el següent *decumani* a Muro, seguidament es creua amb el proper *decumani* en un punt molt proper a Santa Margalida (punt on s'han localitzat restes de sigillata, i on possiblement va existir algun assentament romà) sobre la intersecció de la carretera de Muro amb el camí de Rebosters, lloc on tal volta resultaria agosarat situar l'antic poblament d'Hero. Aquest mateix *cardine* seguidament es creua, com s'ha dit anteriorment, sobre el camp de Cucurutx, en un punt proper a Ariany.

En l'encreuament amb el següent *decumani* no s'ha localitzat cap punt especialment remarcable ja que el lloc és abrupte. Però un dels nuclis més importants en època musulmana, segons coneixem per les cròniques catalanes, queda situat sota la següent intersecció d'aquest *cardine* que analitzem amb el seu corresponent *decumani*; es tracta de Manacor.

El *cardine* 4°, ja sabem que se superposa al carrusel que es formà on es troba avui Inca, com també sabem que Santa Eugènia se superposa al *cardine* sisè. Entre aquets dos cardines es troba un altre poble: "Sencelles", topònim que es considera traslladat de Catalunya però que, atesa la seva situació sota l'encreuament del *cardine* cinqué amb el *decumanus* 2° (el

6 Cosme Aguiló proposa per a aquest topònim ja documentat l'any 1312, l'etimologia en llatí vulgar de CAMPO CRUCIS "camp de la creu", i conclou la seva dissertació amb les següents paraules: "Actualment no hi ha cap element visible en el lloc en qüestió que pugui haver motivat la denominació. No crec que es tracti de cap creu en el sentit cristià del mot, sinó d'alguna creu que fitava aquest important lloc de producció agrícola, que el 1361 encara no estava totalment roturat i es delimitaven amb fites les seves garrigues"

mateix decumanus que se sobreposa a Santa Eugènia) ens fa plantejar la possibilitat que aquest poble, com tots els altres pobles citats anteriorment, va néixer a partir d'algun assentament romà de certa rellevància preexistent i, potser, reutilitzat pels musulmans entremig, situats sobre els encreuaments de centuriació.

CONCLUSIÓ

Analitzada la trama urbana d'aquest darrer poble, resulta que aquesta trama queda conformada a partir dels seus principals carrers (c/ Sor Fracinaina Cirer i c/ Antoni Maura), disposats ortogonalment, i que se superposen inequívocament sobre la xarxa de centuriació.

Tots els pobles anteriorment citats, i bona part de la seva trama urbana i del parcel·lari agrari que els envolta, tindrien el seu origen en els encreuaments de la xarxa de centuriació o viària proposada, segurament en un lloc on anteriorment va existir algun tipus de poblament o, si més no, alguna activitat, tal volta com a punt de distribució agropecuària⁷, de rellevància en època romana.

De les traces descrites es poden extreure relacions geomètriques i matemàtiques exactes relacionades amb mesures contrastadament romanes i, així com s'ha pogut comprovar, replantejades sobre el territori amb un grau de precisió més que sorprenent.

Bona part del viari que avui utilitzem roman com a fòssil d'allò que traçaren els romans sota un esquema geomètric preestablert, que denota un extraordinari coneixement del territori i els recursos de Mallorca.

La centuriació no va ser un caprici geomètric, sinó que va ser un mitjà de fiscalització del territori mallorquí per part de l'imperi.

Tot plegat podria ser una extraordinària coincidència que podria seguir fidelment la teoria d'"Els llocs centrals" (1933), del geògraf alemany Walter Christaller (1893–1969)⁸, però difícilment aquesta geometria vindria estructurada sota mesures exactes contrastadament romanes com s'ha pogut comprovar al decurs del present treball.

Finalment, tan sols fer una crida desesperada als actuals responsables d'ordenar el territori mallorquí, per salvar un patrimoni que s'esvaeix progressivament i inexorablement en perjudici de les generacions futures.

⁷ Resta documentat que, en època àrab, Manacor va ser un punt de comercialització dels productes agraris. Aquesta activitat ben bé pogué ser heretada de les etapes anteriors (bizantina i romana) a l'encreuament dels eixos de centuriació. Això es desprèn del mot Alcaríat Azoch o sia *al-qaryat as-sūq* (=alqueria del mercat) que reflecteix de manera especial el lloc on se celebrava el mercat setmanal. El Repartiment el trobem a altres indrets (almanco a la plaça de Manacor i Inca) i a la Remembrança de Nunyo Sanç és l'antecedent directe de la vila de Manacor, (Mut Calafell, A i Rosselló Bordoy, G, 1993).

⁸ Val a dir que aquests estudis intentaven establir, a posteriori, un ordre de caràcter natural i certament inevitable i casual, del nombre, grandària i distribució de les ciutats o nuclis de població; model que resulta ser d'una geometria hexagonal semblant a la proposada en la teoria dels Polígons de Thissen. Per contra, el model geomètric proposat per Florent Ulrix (1963), que segons aquest autor varen utilitzar els romans a priori per dur a terme l'ordenació dels territoris conquerits o ocupats, també esdevé una retícula a base de triangles equilàters (que al mateix temps pot considerar-se una retícula d'hexàgons) els costats dels quals juntament amb les seves mediatrïus marcaven les direccions principals de les rutes romanes.

BIBLIOGRAFIA

- ARRIBAS Palau, Antonio. La Romanització de les Illes Balears. Palma de Mallorca. UIB. 1983
- ALBERCH Figueres Ramon, Viñas i Parramon. Jafre. Girona 1999 p 10-11
- ARRAYÁS Morales, Isaías. 2002. Tesis doctoral: El territorium de Tarraco. Les Fonts arqueològiques. B.4.588-2003/84-688-1008-8.
- ARRIBAS Palau A., La romanització de les Illes Balears. Lliçó inaugural del curs 1983-84, Universitat de les Illes Balears. 1983.
- BORRÀS Seguí, Antoni."Formentera a l'època romana". Revista Lluç, 2007, nº 856, (p. 39-45).
- BORRÀS Seguí, Antoni."Es veritablement romà el pont de Pollença?", Bolletí de la societat Arqueològica Lul·liana, 2007, BSAL, 63 (p. 349-368)
- BORRÀS Seguí, Antoni. El camí de Sa Bomba, romà o medieval?, Revista Estudis Balearics, nº 90/91, Febrer-Setembre de 2008, p. 165-180.
- BORRÀS Seguí, Antoni. La romanització de la vall d'Alaró, Revista Estudis Balearics, nº 90/91, Febrer-Setembre de 2008, p. 89-98.
- BORRÀS Seguí, Antoni. "Xarxa viària de la zona de Santa Maria del Camí en època clàssica". XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. 2008
- BORRÀS Seguí, Antoni. "D'una quarterada a l'alçada de Jaume I". VI Jornades d'Estudis Locals de Santa Mª del Camí. 2008
- Bosch, M.C i Quetglas, P.J. (eds.). Mallorca i el món clàssic. Palma de Mallorca. Estudi General Lul·lià. 1991
- CERDÀ Damià. Homenatge a Damià Cerdà. Cala Murta, N°14 del Bolletí de la Fundació "Rotger-Villalonga". Octubre 1993
- FERRÀ i Martorell, Miquel. La primavera romana del cardenal Despuig. Publicació Palma de Mallorca: Miquel Font, 1994.
- FERRÀ i Martorell, Miquel. La Mallorca Romana, Passa a passa. Publicació Palma de Mallorca: Miquel Font, 2006.
- FORTEZA, Miguel. Las carreteras de Baleares. Ministeri d'obres públiques, 1958
- GARCÍA Rianza, Enrique, SÁNCHEZ León María Luisa. Roma y la municipalización de las Baleares. Palma de Mallorca. Universitat de les Illes Balears, Servei de Publicacions i Intercanvi Científic. 2000
- GRIMALT, Francesc. Els Camins de Calvià, Context i evolució de les vies preturístiques. Premi Rei en Jaume d'investigació. Col·lecció investigació. Patrimoni. Ajuntament de Calvià. 200.

- PALOL P., Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs. Institut Menorquí d'Estudis. 1984.
- Palladi, A. 1988. Los cuatro libros de arquitectura. Madrid Akal.
- Piranesi, G.B. 1998. De la magnificencia y arquitectura de los romanos y otros escritos. Madrid. Editorial Akal .
- ROSSELLÓ Verger, Vicenç M. “La persistencia del catastro romano en El Migjorn de Mallorca” dins V.M. Rosselló Verger: Estudios sobre centuriaciones romanas en España, (137-155). 1974.
- ULRIX, Florent, “Recherches sur la méthode de traçage des routes romaines”, a: Latomus 22 (1963), S. 157–180.
- VITRUBI Polió, M. Los diez libros de Arquitectura. Trad. J.L. Oliver Domingo. 1997. Madrid. Alianza Editorial.